

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 378:37.03:330

Т. Ю. Фурман

На сьогодні від топ-менеджменту українського ритейлу вимагається швидко й ефективно засвоювати та впроваджувати передові технології, вітчизняний і зарубіжний досвід ведення торгівельної діяльності. Завдяки цьому є можливим збільшення економічного потенціалу держави та покращення життя громадян. Адже сучасна торгівельна галузь – це важлива і найбільш поширена сфера економічних відносин, яка відображає стан та перспективи просування різних товарних форм як між національними економіками, так і між транснаціональними корпораціями, що розглядають світ як єдиний світогосподарський простір. У зв'язку з цим важливим є формування професійної компетентності студентів торговельно-економічних навчальних закладів.

Система вищої освіти повинна готувати людей, які вміють не лише жити у громадянському суспільстві та правовій державі, але й створювати їх. Для досягнення цієї мети важливо дотримуватись існуючої методологічної позиції: усвідомлювати, чітко уявляти, в якому суспільстві та державі буде діяти майбутній фахівець як громадянин демократичного суспільства, якими правами і свободами він буде користуватись, які якості йому необхідні.

Метою статті є аналіз виокремлених педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва, а також результати експериментальної перевірки їх ефективності.

У контексті євроінтеграційного курсу держави її участь у міжнародному економічному співробітництві зумовлює актуальність проблеми щодо

вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі економіки і підприємництва.

Розглядаючи закономірності педагогічного процесу, Ю. Бабанський стверджував, що його ефективність залежить від умов, в яких він відбувається. *Педагогічні умови* – це необхідні та достатні обставини, від яких залежить ефективність навчально-виховного процесу [2]. Вдалим, на нашу думку, є психолого-педагогічне тлумачення “умови” С. Висоцького як сукупності об’єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, коли забезпечується успішне вирішення поставленого педагогічного завдання. У цьому контексті умови виступають у ролі динамічного регулятора інформаційних, особистісних, психологічних і педагогічних чинників навчання [7]. У роботах Н. Єрошиної умови визначено як сукупність соціально-педагогічних та дидактичних фактів, що впливають на навчальний процес, надають змогу керувати ним, вести цей процес раціонально, відповідно до предметного змісту із застосуванням ефективних форм, методів, прийомів [1]. За баченням І. Хачирової, умови – це обставини, від яких залежить наявність чи зміна чого-небудь, що зумовлено ними [3].

На основі аналізу вищезазначеної літератури і виходячи з власних міркувань, ми під педагогічними умовами розуміємо таку сукупність об’єктивних та суб’єктивних чинників, які позитивно впливають на ефективність і результативність навчально-виховного процесу.

Успішне вирішення проблеми щодо формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва є можливим при дотриманні відповідних педагогічних умов. З урахуванням вищезазначеного, нами було виокремлено необхідні педагогічні умови щодо формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки і підприємництва у процесі вивчення економічних дисциплін: допомога у розвитку позитивної мотивації до навчання у процесі вивчення економічних навчальних дисциплін; структурування змісту економічних навчальних дисциплін; використання міждисциплінарних зв’язків; організація

цілеспрямованої самостійної роботи студентів; розробка дидактичного забезпечення процесу вивчення економічних навчальних дисциплін.

Однією з важливих умов, що сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва, на нашу думку, є створення на заняттях з економічних дисциплін позитивної мотивації до засвоєння економічних знань.

Педагогічна умова щодо логічного структурування змісту економічних навчальних дисциплін надає можливість отримати чітку, добре організовану систему, виокремлення якої допомагає побачити багатство внутрішніх зв'язків, їх гармонійність та обґрунтованість.

Коли йдеться про структурування навчального матеріалу економічних дисциплін, то важливим, на наш погляд, є визначення основних зв'язків та елементів зазначеного матеріалу. Як елементи ми використали основні поняття і судження економічних наук, а як зв'язки – ті зв'язки між цими поняттями та судженнями, що встановлюються між елементами (або повинні встановитись) у свідомості студентів.

Наступна умова (умова використання міждисциплінарних зв'язків) – це варіант педагогічної модифікації і практичної реалізації ідей системного підходу. Ця умова спрямована на узгодження вивчення тих чи інших економічних проблем засобами різних навчальних дисциплін. Міждисциплінарність – це взаємодія наук, яка передбачає використання для вирішення одного будь-якого часткового завдання всього потенціалу наукового знання. Міждисциплінарність існує зазвичай там, де виявляються різноякісні, системні, багатогалузеві проблеми, що можна вирішувати не лише однією окремо взятою наукою.

Реалізація цієї умови передбачає: виокремлення та поетапне використання міждисциплінарних зв'язків економічного характеру; чітке групування і систематизацію навчального матеріалу на основі провідних міждисциплінарних економічних ідей; конкретизацію основних економічних

ідей; планування та поетапне здійснення системи міждисциплінарних економічних тем і проектів тощо.

Важливою умовою підвищення ефективності у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва є організація їх цілеспрямованої самостійної роботи, яка характеризується потребою і вмінням самостійно поповнювати економічні знання, висловлюватися економічними категоріями, орієнтуватися у нестандартних ситуаціях та знаходити способи оптимального виходу з них.

Класичним з погляду структурування навчального матеріалу є дослідження А. Сохора [5]. Запропонований А. Сохором підхід засновано на ідеї поетапної оптимізації навчання. Він виокремлює глобальні і локальні структури матеріалу. “У першому випадку ми маємо справу з більш чи менш великими відрізками (частинами) навчального матеріалу, а в другому – зміст навчального матеріалу характеризується, перш за все, певною системою внутрішніх зв’язків між поняттями, що входять до цього відрізка матеріалу” [5]. Ключовою ідеєю автора у процесі аналізу локальних структур є визначення інваріантів тексту з однаковим програмним змістом.

Узагальнивши різні підходи до цього питання, ми сформулювали такі ознаки самостійної роботи: наявність педагогічної мети та відповідного навчального завдання; усвідомлення студентами змісту, мети і плану запропонованої самостійної роботи; самостійність дій студентів, тобто без участі викладача; обов’язковість виконання роботи кожним студентом; здатність студентів без сторонньої допомоги ставити перед собою цілі, планувати власні дії, знаходити шляхи їх реалізації; виділення для самостійної роботи спеціального часу.

При постановці нами завдань та проблем у процесі організації самостійної роботи було враховано такі аспекти: підкреслення значущості економічних завдань для суспільства і для розвитку особистості студента; розвиток почуття відповідальності студента за оптимальне вирішення економічних проблем; розвиток потреби студента у пошуку самостійних,

креативних, оригінальних рішень економічних завдань; спонукання студентів до використання та побудови міжособистісних стосунків на практиці; надання можливості виявити такі якості особистості як активність, креативність, колективність [3; 4].

Однією з педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки і підприємництва ми вважаємо розробку дидактичного забезпечення цього процесу. Під “дидактичним забезпеченням” (дидактичним супроводом) ми розуміємо, по-перше, засоби, які містять у собі наукову інформацію, визначену цілями навчання (друковані джерела, радіо, теле- та аудіовізуальні носії, природні джерела тощо), і сприяють передачі її студентам; по-друге, усі матеріальні (речові) засоби, що використовуються з навчальною метою та здатні безпосередньо або опосередковано передавати студентам інформацію, розвивати професійні уміння і навички (лабораторно-демонстраційне устаткування, макети, установки тощо) [6].

На основі проведеного аналізу дидактичних засобів, включаючи інформаційно-предметні, нами розроблено систему дидактичного забезпечення формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва, яке містить такі структурні елементи: методичний комплекс, навчально-матеріальна база, робочі навчальні програми з економічних дисциплін, методичні рекомендації щодо вивчення економічних дисциплін, підручники з економічних навчальних дисциплін, опорний конспект з економічних навчальних дисциплін і роздатковий матеріал, CD/DVD із записом фрагментів матеріалу навчальної дисципліни, тести контролю за станом засвоєння майбутніми фахівцями економічних знань.

Отже, різноманітність у підходах та інтерпретації понять “компетенція/компетентність”, відсутність конкретних моделей і технологій формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва зумовили потребу у розробці й обґрунтуванні педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва.

Основною метою дослідження є аналіз змін, що відбуваються у навчальному процесі, оцінка значущості і спрямованості таких змін, а також виявлення основних чинників, які впливають на процес.

Результативність формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва буде залежати від створення умов, що сприяють високому рівню сформованості професійної компетентності, наповнення новим змістом, відповідним часу, принципам, методам, формам професійної підготовки фахівців у галузі економіки і підприємництва.

З огляду на вищезазначене, основними вимогами щодо проведення експериментальної роботи в дослідженні є:

об'єктивність дослідження, відображення процесу формування професійної компетентності таким, яким він повинен бути, поза залежністю від суб'єктивних уявлень та бажань дослідника;

комплексність підходу до вивчення процесу формування професійної компетентності, постійне прагнення до більш повного охоплення різних боків, зв'язків і відносин;

пізнання процесу формування професійної компетентності у його саморозвитку з урахуванням конкретних умов його змін;

використання теоретичних положень у практиці вдосконалення процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва.

При проведенні педагогічного експерименту враховувалася та обставина, що в реальній практиці вищого навчального закладу об'єктивно існує низка джерел, які неоднаково впливають на внутрішню валідність, тобто придатність саме цих експериментальних впливів для дослідження формування професійної компетентності, а також на зовнішню валідність, репрезентативність, результативність експериментальних впливів, що здійснюються, для всієї сукупності педагогічних явищ, пов'язаних із формуванням професійної компетентності студентів торговельно-економічних навчальних закладів.

Оскільки чинники, які загрожують внутрішній і зовнішній валідності експериментальних заходів, є неодмінним атрибутом педагогічного експерименту та суперечливо на нього впливають, їх урахування було однією з важливих умов його успішного проведення. Низка джерел впливу на експериментальні заходи (джерела невалідності) характеризується таким чином:

фон – конкретні події, що відбуваються між вимірами, разом із експериментальними впливами;

природний розвиток – зміни студентів, які не пов'язані з конкретними експериментальними заходами;

ефект оцінювання – впливи виконання завдань експериментального характеру, що застосовуються для вимірів, на результати дослідження;

інструментальні похибки замірів – недоліки, що характеризують експериментаторів, або оціночні показники, які можуть викликати зміни в результатах виміру;

відбір студентів – у випадках нееквівалентності контрольної й експериментальної груп за складом, що викликає появу помилок у результатах;

відсів під час експерименту – нерівномірність вибування студентів з експериментальних і контрольних груп;

взаємодія чинника відбору з природним розвитком студентів – зв'язок між тими станами студентів, які вони відчували при відборі для експериментальної роботи, та їх станом через деякий час з моменту початку експерименту;

ефект взаємодії анкетування – можливе зменшення або збільшення сприйнятливості студентів до експериментального впливу після попереднього анкетування;

ефекти взаємодії чинника відбору й експериментального впливу – вплив нееквівалентності (за складом) експериментальної та контрольної груп на експериментальні заходи, і навпаки;

умови організації експерименту, що викликають реакцію студентів на експериментальні заходи – реакція студентів не надає можливості розповсюдити отримані дані про вплив експериментальних змін на інших осіб, які піддаються такому ж впливу в неекспериментальних умовах.

У логіці наукового дослідження педагогічних явищ та процесів цілі і завдання є тісно пов'язаними: цілі є завданнями більш високого рівня спільності, водночас завдання являють собою конкретизовані цілі та складають зміст. Виходячи із загального розуміння співвідношення цілей і завдань, завдань та змісту, можна зробити висновок про те, що рівень сформованості професійної компетентності залежить від комплексу педагогічних умов, які реалізуються у змісті підготовки майбутніх фахівців у галузі економіки і підприємництва.

Програма формування експерименту з перевірки результативності педагогічних умов щодо формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі економіки та підприємництва передбачала вирішення таких завдань:

1. Упровадження заходів науково-методичного забезпечення реалізації педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі економіки та підприємництва.

2. Уточнення змісту, методів і форм професійної підготовки спеціалістів торговельно-економічних навчальних закладів.

3. Визначення специфіки професійної підготовки спеціалістів торговельно-економічних навчальних закладів.

4. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі економіки та підприємництва.

5. Визначення рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців галузі економіки і підприємництва.

6. Визначення в студентів потреб, мотивів, інтересу до експериментальних заходів.

Отже, розробка, підготовка та здійснення заходів, визначених планом експериментальної роботи, спрямовано на формування в студентів високого рівня професійної компетентності.

Організація експериментальної роботи містила:

розробку методики і підготовку матеріалів для проведення експериментальної роботи;

упровадження в експериментальній групі комплексу педагогічних умов щодо формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва;

проведення замірів під час формувального експерименту.

Зміст експериментальної роботи:

1. Визначення учасників експерименту: науково-педагогічного складу, кураторів навчальних груп Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, майбутніх фахівців у галузі економіки і підприємництва, а також ознайомлення їх із конкретними завданнями на період проведення експериментальної роботи.

2. Підбір та інструктаж викладачів, які при проведенні формувального експерименту виступають як експерти.

3. Розробка спільно з керівником кафедри “Обліку та аудиту” методичних заходів щодо реалізації педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки і підприємництва й організаторська робота щодо їх запровадження в навчально-виховний процес Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

4. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва.

Формувальний педагогічний експеримент здійснювався на базі обліково-фінансового факультету зі студентами 3-го курсу за спеціальністю “Облік та аудит”. На факультеті було обрано експериментальні і контрольні навчальні

групи. Контрольні групи було об'єднано в одну контрольну групу, а експериментальні групи – в одну експериментальну. Експеримент проводився впродовж трьох років у три етапи.

Для оцінки суттєвих відмінностей між двома вибірками, у тому числі для порівняння емпіричного розподілу з теоретичним, було обрано критерій Колмогорова-Смірнова [2]. Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що в експериментальній та контрольній групах після проведення експерименту значно збільшилась кількість студентів, які досягли за кожним із критеріїв вищого рівня сформованості професійної компетентності порівняно з початковим рівнем. Але очевидним також є те, що в контрольній групі відбулись незначні зміни у рівнях професійної компетентності, які зумовлені випадковими причинами, а в експериментальній групі відбулись суттєві позитивні зміни у розподілах студентів за рівнями досліджуваного явища за всіма критеріями, що зумовлено цілеспрямованим впливом на формування професійної компетентності шляхом урахуванням розроблених педагогічних умов. Застосування методів математичної статистики, а саме критерію Колмогорова-Смірнова, на рівні значущості $p \leq 0,05$ виявило розбіжності у розподілах студентів контрольної й експериментальної груп за рівнями професійної компетентності.

Отже, різноманітність у підходах та інтерпретації понять “компетенція/компетентність”, відсутність конкретних моделей і технологій формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва зумовили потребу у розробці й обґрунтуванні педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва. Проведене наукове дослідження надає можливість сформулювати висновок про те, що під час експериментальної роботи спостерігається позитивна динаміка зміни рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки і підприємництва за всіма критеріями.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва. Подальшого дослідження потребують такі напрямки як забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до професійної підготовки студентів-економістів вищих навчальних закладів, розробка навчально-методичного забезпечення.

Список використаної літератури

1. Активные формы и методы обучения слушателей и курсантов : учеб. пособие. – М. : Академия, 1991. – 266 с.
2. Бабанский, Ю. К. Как оптимизировать процесс обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Знание, 1978. – 48 с.
3. Бухлова, Н. В. Організація самостійної діяльності учнів / Н. В. Бухлова. – Х. : Основа, 2003. – 64 с. – (Серія “Бібліотека журналу “Управління школою”).
4. Бухлова, Н. В. Формування здатності особистості до самонавчання / Н. В. Бухлова // Пед. скарбниця Донеччини. – 2002. – № 1. – С. 47–49.
5. Сохор, А. М. Логическая структура учебного материала. Вопросы дидактического анализа / А. М. Сохор ; под ред. М. А. Данилова. – М. : Педагогика, 1974. – 192 с.
6. Тушко, К. Ю. Особливості моделі та дидактичного забезпечення формування економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у ВВНЗ / К. Ю. Тушко // Збірник наукових праць № 46. Частина II / гол. ред. В. О. Балашов. – Хмельницький : Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького, 2008. – С. 147–149.
7. Худоминский, П. В. Развитие системы повышения квалификации педагогических кадров советской общеобразовательной школы (1917–1981 г.г.) / П. В. Худомский. – М. : Педагогика, 1986. – 184 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.